

Politeja

nr 6(75), 2021, s. 219-235

<https://doi.org/10.12797/Politeja.18.2021.75.11>

Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Anna JACH 

Uniwersytet Jagielloński

anna.jach@uj.edu.pl

UCZESTNICTWO SPOŁECZNE A PANDEMIA W WARUNKACH ROSYJSKICH

A.D. 2020

ABSTRACT Social Participation and the Pandemic in Russian Conditions: A.D. 2020

The aim of this analysis is a diagnosis of grassroots social (individual and group) participation in the conditions of the state in deepening crisis – the state which not for the first time has turned out to be not only unprepared, but also unable and uninterested in undertaking effective actions preventing and mitigating the results of the pandemic. The accompanying question concerns the endurance of the civil society emerging in an authoritarian state the RF undoubtedly is – the society which, having once tasted self-organization and independence, will not be interested in giving up their constitutional civil freedoms or political, cultural and social rights. What invariably remains an important tool used in the analyzed process is the Internet, which still is beyond the control of Russian state structures.

Keywords: Russia, civil society, SARS-CoV-2 pandemic, grassroots social citizens, non-governmental, non-commercial sector

Słowa kluczowe: Rosja, społeczeństwo obywatelskie, pandemia COVID-19, oddolne ruchy obywatelskie, pozarządowy sektor niekomercyjny

Pandemia COVID-19 okazała się bardzo poważnym wyzwaniem dla wszystkich państw na świecie, albowiem stała się widowym świadectwem kruchości rządów i ich polityk. Wzrost poczucia zagrożenia był tym czynnikiem, który determinował działania rządzących w warunkach kryzysu o zasięgu ogólnoswiatowym. Wychodząc na przeciw różnego rodzaju zagrożeniom, z którymi należało się w takich okolicznościach liczyć, decydenci podjęli działania mające na celu wzmocnienie centralnego ośrodka władczego. W praktyce dla obywateli wiązało się to z jednej strony z gwarancją ochrony ze strony państwa, z drugiej jednak od samego początku dało się zauważyć tendencje do ograniczania praw i swobód obywatelskich.

W niniejszym artykule jedna z konstytucyjnych zasad zostanie przeanalizowana pod kątem jej funkcjonowania w dobie kryzysu okołopandemicznego. Chodzi właśnie o zasadę gwarantującą obywatelom Federacji Rosyjskiej prawo do zrzeszania się, stowarzyszania się i partycypacji w życiu społeczno-politycznym. Stosowny zapis znalazł się w Ustawie Zasadniczej z 1993 r. w rozdziale I *Podstawy ustroju konstytucyjnego* (art. 2), a następnie powtórzone i rozszerzone w rozdziale II Konstytucji Federacji Rosyjskiej (art. 17-64)¹.

I

Pod pojęciem „partycypacji obywatelskiej”, gwarantującej prawo obywateli Federacji Rosyjskiej do angażowania się w życie społeczno-polityczne swojego państwa oraz prowadzenie działalności gospodarczej, należy rozumieć aktywność obywateli opartą na normach dobrowolności i samoorganizacji, której jedynym inicjatorem jest samo społeczeństwo. Tak rozumiane uczestnictwo społeczne jest kluczowe dla społeczeństwa ze względu na oddziaływanie na jego modernizację, proces wyłaniania przywódców i kształtowania decyzji politycznych oraz ich rezultaty. Stanowi także wyraz społecznej akceptacji bądź odrzucenia zasadniczej strategii obranej przez decydentów. Prowadzi do konstatacji, że pod jej pojęciem należy rozumieć udział obywateli w procesie sprawowania władzy. W ten sposób ujmowane uczestnictwo obywateli w podejmowaniu decyzji publicznych bazuje na uznaniu za powszechnie obowiązujące normy definiujące państwo jako demokratyczne; demokratyzm natomiast stanowi, że zarówno jednostka, jak i decydenci oraz reprezentujące poszczególne formalne i nieformalne środowiska grupy interesu czy nacisku stanowią integralną część struktury systemu².

¹ Конституция Российской Федерации (Принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 года с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 1 июля 2020 года), [online] <http://constitutionrf.ru/constitutionrf.pdf>, 18 VI 2021.

² A. Jach, *Pozarządowy sektor niekomercyjny w Rosji w latach 2000-2018. Osobliwości funkcjonowania. The Non-Governmental, Non-Commercial Sector In Russia in 2000-2018: Peculiarities of Functioning. Неправительственный некоммерческий сектор в России в 2000-2018 гг. Особенности функционирования*, Kraków 2019, s. 70.

Uczestnictwo społeczne jako świadectwo zaangażowania członków społeczeństwa w celu realizacji i zaspokajania wspólnych potrzeb i interesów można z kolei opisać za pomocą czterostopniowego układu poszczególnych elementów aktywności: 1. obszaru aktywności lub działań, których podejmują się ludzie; 2. podmiotu kreującego ową rzeczywistość, którym są obywatele lub zwykli ludzie, a nie politycy czy urzędnicy państwowi; 3. działań podejmowanych w sferze polityki, które nie ograniczają się do jednego typu instytucji, ale odnoszą się do systemu politycznego, przy czym ich zadanie sprowadza się do przekazywania opinii, sugestii do ośrodka władzy i osiągania określonych rezultatów; 4. wpływu, jaki wywierają działania nakierowane na kształtowanie pożądanых rozwiązań i przynoszące skutki w postaci decyzji politycznych³.

Dopiero takie ujęcie uczestnictwa daje szansę na uwypuklenie znaczenia zaangażowania obywateli w sferze aktywności społeczno-politycznej i ekonomicznej. Dzięki temu można wskazać na trójstopniowy układ partycypacji warunkującej funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego.

Na poziomie pierwszym zakłada ona udział *jednostek w działaniach zbiorowych podejmowanych w społeczności (społecznościach), do której przynależą lub w której żyją na co dzień*. W praktyce przejawia się ona w aktywnym i dobrowolnym zaangażowaniu w procesy powstawania i funkcjonowania lokalnych grup obywatelskich i organizacji pozarządowych. Jak trafnie podkreśla Tomasz Kaźmierczak, *dla tego rodzaju partycypacji właściwe ramy odniesienia stanowi idea społeczeństwa obywatelskiego*⁴. Społeczeństwo obywatelskie w takim ujęciu stanowi dwutorową płaszczyznę aktywności obywateli: jeden charakteryzuje podłoże prywatne ekonomiczne, drugi natomiast odnosi się do sfery stowarzyszeń i zrzeszeń o charakterze wykraczającym poza wyłącznie prywatne interesy jednostek. Model tak rozumianej partycypacji jest określany jako „społeczna”, „horyzontalna” lub „wspólnotowa”.

Na poziomie drugim opisywane jest zaangażowanie jednostek w działania struktur i instytucji demokratycznego państwa, a więc instytucji władzy publicznej oraz zarządzanych przez nie lub podległych im organizacji sektora publicznego. Przykładami tak pojmowanej partycypacji publicznej są: uczestnictwo w wyborach lub w konsultacjach prowadzonych przez organy władzy publicznej, przekazywanie organom władzy oczekiwań społeczności lokalnej. O ile dla partycypacji horyzontalnej naturalną płaszczyzną odniesienia było społeczeństwo obywatelskie, o tyle w przypadku jej odmiany wertykalnej – jest nią wskazanie na istnienie społeczeństwa politycznego. Ta sfera politycznej aktywności jednostek, w ramach której kształtowane są relacje (wzajemny wpływ) pomiędzy obywatelami a rządem zarówno centralnym, jak i lokalnym (samorządem), w praktyce rosyjskiej była od zawsze wyłączną domeną ośrodka decyzyjnego. Ten typ zaangażowania społecznego określany jest jako „publiczne”, „obywatelskie”, „wertykalne” czy też jako „zarządzanie partycypacyjne”.

³ J. Garlicki, *Partycypacja polityczna*, [w:] *Encyklopedia politologii*, red. M. Żmigrodzki, t. 1: *Pojęcia, teorie i metody*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Warszawa 2016, s. 457.

⁴ T. Kaźmierczak, *Partycypacja publiczna. Pojęcie, ramy teoretyczne*, [w:] *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnoty lokalnej*, red. A. Olech, Warszawa 2011, s. 84-86.

Na poziomie trzecim – partycypacji indywidualnej – mamy do czynienia z codziennymi wyborami i działaniami podejmowanymi przez jednostkę i wyrażającymi jej oczekiwania co do charakteru i rodzaju społeczeństwa, w którym chce żyć. Ten typ partycypacji egzemplifikuje m.in. stosowanie zasad społecznie odpowiedzialnej konsumpcji, finansowe wspieranie działań dobroczynnych czy uczestnictwo w ruchach społecznych⁵.

Od samego początku, tj. uchwalenia ustawy zasadniczej Federacji Rosyjskiej w 1993 r., *władze Federacji Rosyjskiej, uznając prawo obywateli do ich uczestnictwa w życiu społeczno-politycznym, stały się gwarantem nienaruszalności tej zasady konstytucyjnej. Występując zatem w roli kreatora rzeczywistości społeczno-politycznej, przyjęły na siebie obowiązek nie tylko wspierania i umożliwiania oddolnej działalności obywatelskiej, ale również nadzoru funkcjonującego sektora społecznego, co przekłada się na monitorowanie kierunków jego rozwoju, obszaru oddziaływania, źródeł finansowania, a także w uzasadnionych prawnie sytuacjach ograniczenia jego pola aktywności czy likwidacji*⁶. Przywołany model zawiera zatem w sobie wszystkie elementy z jednej strony kształtujące współczesne państwo trójsektorowe, z drugiej natomiast wskazujące na deformację systemu politycznego. Zdecydowanie jednak preferowaną przez decydentów rosyjskich formułą układu współzależności była dominacja sektora państwowego nad dwoma pozostałymi, co jednak zostało dość szybko zweryfikowane w warunkach nowych wyzwania XXI w.

II

Jeżeli zastanawiamy się nad uczestnictwem społecznym, należy odnieść się także do zjawiska społeczeństwa obywatelskiego jako czynnika determinującego i warunkującego istnienie demokratycznego państwa prawa. Pojęcie „społeczeństwa obywatelskiego” obejmuje dość szeroko rozumianą aktywność obywatelską, w ujęciu której można odnaleźć następujące elementy:

- 1) sferę działalności publicznej nieobjętej kontrolą państwa, w której społeczeństwo jest samoorganizujące się lub samodzielne w stosunkach z państwem;
- 2) społeczeństwo liberalne i demokratyczne, które akceptując manifestowanie i realizację indywidualnych wartości oraz interesów, traktuje swoich obywateli jako uczestników sceny politycznej niezależnych od państwa;
- 3) trzeci sektor, który, opisując współczesny model funkcjonowania państwa, pozwala odróżnić od siebie sferę aktywności państwowej – sektor pierwszy – oraz sferę aktywności prywatnej, komercyjnej – sektor drugi;
- 4) jednostkę jako podmiot społeczeństwa, która w *prawomocny sposób zaspokaja swój własny interes i rozwija swą indywidualność, ucząc się wszakże równocześnie wartości działania grupowego, solidarności społecznej i uzależnienia swojego dobrobytu od dobrobytu innych ludzi*⁷.

⁵ *Tamże*, s. 85-86.

⁶ A. Jach, *Pozarządowy sektor niekomercyjny...*, s. 73.

⁷ A. Pawłowska, *Społeczeństwo obywatelskie*, [w:] *Encyklopedia politologii*, red. M. Żmigrodzki, t. 1: *Pojęcia, teoria i metody*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Warszawa 2016, s. 635-636.

Reasumując rozważania nad istotą tak rozumianego społeczeństwa obywatelskiego, możemy powiedzieć, że po pierwsze, wychowuje nowoczesnego człowieka do roli obywatela państwa i przygotowuje do udziału w życiu politycznym. Po drugie, działa ono jak filtr impulsów żądań i oczekiwań społeczeństwa wobec systemu politycznego oraz mechanizmów wsparcia dla systemu politycznego z jego strony. Prowadzi to do konkluzji, zgodnie z którą społeczeństwo obywatelskie stanowi *szczególny, oddzielony od państwa i świata biznesu całokształt stosunków społecznych i instytucje, którego elementami są różnorodne organizacje pozarządowe i inicjatywy obywatelskie powiązane ze sobą za pomocą określonych celów i pryncypiów określających ich działalność ukierunkowaną na realizację deklarowanych przez siebie interesów*⁸.

Właściwością rosyjskiego odkrywania zastosowania idei społeczeństwa obywatelskiego jest to, że liczni badacze odwołują się do występujących w przeszłości przykładów, które świadczyłyby o pojawiających się przejawach jego występowania. Przywoływani są myśliciele polityczni, filozofowie, poszczególni monarchowie czy działacze społeczni, których działalność dowodziłaby słuszności tezy o występowaniu już w przeszłości pierwiastków społeczeństwa obywatelskiego; że nim nastąpiła epoka upaństwowienia życia społecznego w Rosji w dobie komunizmu, społeczeństwo rosyjskie podejmowało na miarę swoich możliwości trud oddolnego spontanicznego organizowania się; że pomimo narzuconego siłą totalitaryzmu przetrwało w świadomości i mentalności społeczeństwa poczucie wspólnoty, na którym to w dzisiejszej Rosji będzie można zbudować społeczeństwo obywatelskie. Stąd na pytanie o istnienie w przeszłości społeczeństwa obywatelskiego, które stanowić może fundament dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego we współczesnej Rosji, odpowiedź jest twierdząca. Nie można jednakże zapominać o ścisłym związku pomiędzy demokracją a społeczeństwem obywatelskim. Prowadzi on do podkreślenia z jednej strony siły wewnętrznej społeczeństwa obywatelskiego, od postawy którego bezpośrednio zależy nienaruszalność gwarancji praw i wolności jednostek oraz poziom implementacji demokratyzacji w społeczeństwie. Z drugiej strony związek ten jest widoczny poprzez fakt, iż kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego znajduje się w określonej dychotomii procesów demokratyzacji, które tworzą jego instytucjonalne ramy.

Za podsumowanie rozważań nad funkcjonowaniem społeczeństwa obywatelskiego we współczesnej Rosji niech posłuży wypowiedź rosyjskich badaczy Ludmiły J. Grudcyny i Semena M. Pietrowa, którzy podkreślili, że zachowuje ono swoją stabilność, albowiem jego reżim polityczny nie jest w stanie zlikwidować życia prywatnego obywateli. *Nieważne, jak bardzo policyjnym czy totalitarnym wydaje się państwo, jego fundamentem jest społeczeństwo obywatelskie – choć okrojone, ograniczone, zmiażdżone. Przy całym pragnieniu żaden system polityczny ani reżim nie są w stanie wyrugować prywatnego życia obywateli, które w różnych przejawach stanowi to, co nazywamy społeczeństwem obywatelskim. Innymi słowy, jest to niemożliwe wyeliminować społeczeństwo obywatelskie bez jednoczesnej eliminacji samego państwa. Państwo opiera się na interesach, które łączą je z obiektywnym światem poprzez potrzeby ludzi. Jeśli czysto teoretycznie założymy, że te więzi zostaną zerwane, państwo straci swoje materialne ciało i świadomie zniknie. Nawet pseudoobywatelskie społeczeństwo*

⁸ Н.А. Колесникова, Е.Л. Рябова, *Гражданское общество в современной России*, Москва 2016, s. 109.

utworzone odgórnie w ramach takiego państwa, bez względu na to, jak wielkie ono by nie było, nie jest zdolne do podważenia faktu, iż składa się z ludzi całkowicie materialnych, których wszystkich potrzeb i interesów nie da się zrewidować. Państwo z natury dąży i może kontrolować tylko te [potrzeby, interesy – przyp. A.J.] o uniwersalnym charakterze, które jednak dla jednostki są nieredukowalne i nie można na ich podstawie wyciągać wniosków⁹.

Przywołane powyżej kategorie „partycypacji obywatelskiej” oraz „społeczeństwa obywatelskiego” wskazują, że w Rosji mamy do czynienia ze specyficznym społeczno-politycznym modelem systemu politycznego. Ukształtowany na drodze trwającej od ponad 30 lat modernizacji odznacza się następującymi cechami. Po pierwsze, pomaga wyjaśnić proces tworzenia inicjatywy społecznej, samokształcenia grup interesu i szybkiej zmiany identyfikacji społecznej w kraju o silnej tradycji państwowej. Po drugie, pozwala badać sferę niepaństwową w kraju o słabo rozwiniętych prawach własności i niezbyt licznej warstwie średniej. Po trzecie, funkcjonujące w rosyjskich warunkach organizacje społeczne i społeczeństwo obywatelskie pomagają zrozumieć specyfikę walki z omnipotencją władzy politycznej, rozpoczętej od dołu przez niekomercyjne struktury i grupy społeczne. Po czwarte, zainteresowanie przeobrażeniami wewnętrznymi zachodzącymi w Rosji pod kątem badań nad pozarządowym sektorem niekomercyjnym otwiera nowy kierunek badań nad liberalizmem i reformami w kraju o zgoła odmiennej tradycji oddolnej działalności obywatelskiej od państw Zachodu¹⁰.

Działania podejmowane przez rosyjskich decydentów miały w jak największym stopniu odwzorować rozwiązania demokracji zachodnich na gruncie rosyjskim. Oczywiście, od samego początku widoczne było, że o żadnej prawdziwej implementacji nie mogło być mowy. Przyczyny takiego stanu rzeczy tkwią w odmienności doświadczeń, tradycji czy też kultury politycznej społeczeństwa rosyjskiego od tożsamyh cech, charakteryzujących społeczeństwa świata demokratycznego. Otrzymany został obraz fasadowości rozwiązań instytucjonalnych, które z upływem czasu oraz postępującą zmianą pokoleń, a także zjawiskami, których nikt się nie spodziewał (jak choćby pandemia COVID-19), ulega przeobrażeniom. Bódcem do tychże zmian okazał się także prawie niczym nieograniczony przepływ informacji, z najbardziej skutecznym w tym zakresie instrumentarium – internetem.

Pod wpływem wyżej wspomnianych bodźców także partycypacja społeczna ulega przeobrażeniom. Szczególny moment dla tak pojmowanego uczestnictwa przypadł na czas zagrożenia pandemicznego. To wówczas owa aktywność obywateli oparta na normach dobrowolności i samoorganizacji skutkowałą podejmowaniem różnorodnych form zaangażowania obywateli FR. W zależności od napotkanych problemów decydowano się na stosowną aktywność, w wyniku podjęcia której zostaną one – jeżeli nie w całości, to przynajmniej częściowo – rozwiązane.

W dobie pandemii w Rosji ważną funkcję pełniły i nadal pełnią instytucje kształtujące społeczeństwo obywatelskie – zarówno o tradycyjnym, jak i o rodzimym

⁹ Л.Ю. Грудцына, С.М. Петров, *Власть и гражданское общество в России: взаимодействие и противоречие*, «Административное и муниципальное право» 2012, № 1, s. 21.

¹⁰ A. Jach, *Pozarządowy sektor niekomercyjny...*, s. 69-70.

(typowo rosyjskim) pochodzeniu. Do pierwszej zatem grupy zaliczyć możemy: obywateli, wspólnoty lokalne, organizacje religijne, stowarzyszenia społeczne obejmujące partie polityczne, związki zawodowe i ruchy społeczne oraz inicjatywy społeczne, działalność filantropijną, media. Drugą grupę opisującą rzeczywistość rosyjską dopełniają obok zachodzących procesów samoorganizacji społeczeństwa również instytucje pośredniczące. W praktyce są one odpowiedzialne za odgórną organizację zaangażowania społecznego w oddolne procesy uczestnictwa. W ich szeregach odnaleźć można: Izbę Społeczną FR, izby i rady społeczne podmiotów FR, rady społeczne działające przy poszczególnych ministerstwach i departamentach oraz przy organach władzy na szczeblach organizacyjnych: regionalnym i municypalnym.

Tak ukształtowana rzeczywistość pozwala jednak na oddolną aktywność społeczną obywateli zwłaszcza w dobie poważnych kryzysów, jak trwająca od 2019 r. pandemia wywołana przez wirusa SARS-CoV-2. Pandemia koronawirusa we wszystkich społeczeństwach dotkniętych zakażeniami wyzwoliła szereg działań, które w warunkach braku zagrożenia wystąpiłyby z opóźnieniem i w znacznie mniejszym zakresie.

III

Poddając refleksji oddolną aktywność społeczną obywateli rosyjskich w dobie kryzysu okołopandemicznego państwa, warto zwrócić uwagę na dwie reprezentatywne formy zaangażowania społecznego, które mogą przybierać różnorakie postaci.

Rosja w dobie pandemii koronawirusa znalazła się w wyjątkowej sytuacji. Z jednej strony dominuje powszechne przekonanie, że zawsze w sytuacji kryzysowej znajdzie się odpowiednia struktura, która zagwarantuje bezpieczeństwo w warunkach poczucia jego utraty. Zdolność do ponoszenia odpowiedzialności za własne wybory od czasu pieriestrojki Gorbaczowowskiej ulegała marginalizacji. Samodzielne myślenie, zdolność do nieinspirowanej odgórnie aktywności obywatelskiej nie jest cechą w dzisiejszej Rosji dominującą. W sytuacji jednak kryzysu okołopandemicznego zmieniło postrzeganie siebie, własnych potrzeb, roli państwa i wypełnianych przez jego agendy zadań. Pojawiła się nadzieja na odrodzenie właśnie w warunkach kryzysu okołopandemicznego społeczeństwa obywatelskiego, które stanie się wreszcie nie tylko inspiratorem przemian w społeczeństwie rosyjskim; nadzieja, że znajdzie w sobie potencjał, aby w sposób bardziej zdecydowany zaangażować się w działania polityczne.

Postawy wobec rozszerzającej się pandemii koronawirusa także w Rosji nie są jednakowe. Są osoby, grupy, politycy, którzy uważają, że sama pandemia jest wytworem wrogów państwa rosyjskiego; nie widzą też konieczności podejmowania tak drastycznych metod jak w krajach Zachodu – ogłaszając całkowity lub częściowy lockdown. Z drugiej strony są środowiska, osoby czy też politycy świadomi stale powiększającego się zagrożenia. Z tą świadomością starają się przekonywać, że nie tylko władze, lecz przede wszystkim sami Rosjanie winni czynnie zaangażować się w aktywność na rzecz przeciwdziałania pogłębiającemu się kryzysowi.

Najbardziej rozpowszechnioną formą uczestnictwa społecznego obywateli rosyjskich było zaangażowanie w działalność licznych niekomercyjnych organizacji pozarządowych. Obostrzenia okołopandemiczne wymusiły na wielu instytucjach społeczeństwa obywatelskiego – organizacjach tworzących sektor społeczny – przejście na tryb pracy zdalnej. Po pierwszej fali COVID-19 wiele spośród struktur pozarządowego sektora niekomercyjnego zawiesiło swoją działalność, wyczekując rychłego wygaszenia źródeł pandemii. Z upływem czasu i na skutek kolejnych fal zachorowań, jak pokazała praktyka, stało się to przyczyną upadku wielu z nich. Trend ten charakteryzował nie tylko organizacje rosyjskie, lecz okazał się problematyczny także dla formacji europejskich. Wymuszenie zmiany trybu aktywności przełożyło się m.in. na brak systematycznego kontaktu nie tylko z członkami organizacji, lecz w pierwszej kolejności odbiło niekorzystnie na osobach, które dotychczas mogły liczyć na wsparcie ze strony tychże struktur. Sytuację pogarszała zaczęła pojawiająca się depresja spowodowana izolacją, która stała się problemem zarówno wśród dzieci, młodzieży, jak i dorosłych. Nie miało w tym przypadku zbyt dużego znaczenia miejsce życia takich osób czy też dostęp do internetu, albowiem depresja nie zna takich ograniczeń.

Innym symptomem rozszerzającej się pandemii, która w bezpośredni sposób zażyła na aktywności obywatelskiej FR, była utrata dotychczasowych źródeł dochodu oraz wsparcia struktur zrzeszających obywateli rosyjskich. To z kolei przełożyło się na niemożność dotarcia ze skuteczną pomocą do najbardziej potrzebujących osób. Nie wszystkie bowiem aktywności członków organizacji pozarządowych można było przenieść do reżimu online.

W konsekwencji w działalności sektora społecznego zaobserwowane zostały następujące tendencje. Pierwsza z nich oznaczała znaczną redukcję i odwoływanie wydarzeń i projektów. Zabrakło zasobów zarówno kadrowych, jak i finansowych oraz organizacyjnych. Również brak przygotowania do pracy w środowisku pracy zdalnej kładł się cieniem na możliwościach funkcjonowania organizacji. Towarzyszyły także temu niedobór w zakresie sprzętu oraz brak dostępu do internetu niezbędnego do realizacji zadań prospołecznych.

Tendencja druga ukierunkowana została na wykonywanie funkcji wsparcia socjalnego, co w praktyce oznaczało wycofanie się z dotychczasowej działalności systemowej. Na aktywne w różnych sferach organizacje spadły w przytłaczającej części zadania związane ze wsparciem socjalnym dla osób, które znalazły się w pilnej potrzebie. Lawina próśb o pomoc wymusiła na całym sektorze społecznym reorientację, w wyniku której pozarządowy sektor niekomercyjny *stanął przed nowymi wyzwaniem: znacznie wzrosło obciążenie pracą specjalistów*. Pojawiły się także nowe grupy docelowe – nie tylko osoby, które dotychczas pozostawały bezrobotne, lecz w pierwszej kolejności ci, którzy z dnia na dzień utracili źródła dochodu. *To przynębiające, bo długo pracowaliśmy nad stworzeniem kompleksowej pomocy systemowej* – podsumowała Larisa Łazariewa, przewodnicząca Międzyregionalnej Organizacji Społecznej „Aistenok” (МОО «Аистенок»)¹¹.

¹¹ Аналитический Доклад «Влияние COVID-19 на благотворительность и некоммерческий сектор», Екатеринбург 2020, s. 5.

Trzeci trend pojawił się wraz z zaistnieniem drugiej fali pandemii COVID-19. Wskazywał na wzrost finansowania struktur działalności dobroczynnej. Chociaż pierwotnie nie spodziewano się takiego obrotu spraw (zwłaszcza po doświadczeniach pierwszej fali), to jednak okazało się, że podczas pandemii uruchomiono bezprecedensowe wsparcie, zarówno od państwa, jak i ze strony dużych prywatnych fundacji, które wzięły pod opiekę liczne niekomercyjne organizacje non profit. Polityka ta wynikała z obserwacji oraz pierwszych doświadczeń, ukierunkowanych na skuteczne niesienie pomocy potrzebującym. Ponieważ struktury państwowe, czy też na poziomie władz lokalnych, nie były w stanie skutecznie temu zadaniu podołać, oczy decydentów zwróciły się ku organizacjom społecznym. W tym przypadku pojawiła się także praktyka władz poszczególnych struktur społecznych ukierunkowana na poszukiwanie nowych źródeł finansowania. Kierownictwo organizacji pozarządowych rozpoczęło działalność na rzecz mobilizacji partnerów i instytucji publicznych, co przełożyło się na wzrost umiejętności pracy z dużym grantodawcą.

Ostatnią, lecz absolutnie dominującą tendencją okazało się przejście do aktywności w wirtualnym świecie. Zarówno dostęp do technologii, jak i podnoszone umiejętności korzystania z nich w bezpośredni sposób zmieniają sposób postrzegania otaczającej rzeczywistości. Organizacje niekomercyjne w praktyce stały się liderami debaty publicznej dotyczącej m.in. rozwoju cyfryzacji; organizują liczne szkolenia w zakresie obsługi sprzętu komputerowego, jak też poruszania się w środowisku wirtualnej rzeczywistości.

Dokonując oceny działalności pozarządowego sektora niekomercyjnego w dobie ograniczeń pandemicznych, podkreślić należy, że zalecenia te zostały włączone w bieżące prace organizacji pozarządowych. Wiele aktywności zostało przeniesionych do internetu. Proces digitalizacji skutkowało nie tylko licznymi akcjami online, jak choćby wirtualne zbiórki pieniędzy. W sieci jest realizowanych wiele edukacyjnych projektów, wykładów, odbywa się też praca z rodzicami. Do komunikacji służą liczne serwisy internetowe, jak choćby ZOOM, czy też inne platformy komunikacji sieciowej. Na stronach organizacji w bezpłatnym dostępie są zamieszczane różnego rodzaju cykle wykładów, np. „Świat Dzieci w przestrzeni świata dorosłych”. *My robimy filmy i podcasty dla naszych wąskich specjalności na różne tematy. Do tego aktywnie działa szkoła adopcyjnych rodziców: w marcu udało nam się wypuścić jedną grupę, która przeszła szkolenie w pełnym wymiarze godzin, a już na przełomie kwietnia i maja 2020 roku – udało się nam wypuścić dwie kolejne grupy kształcące się w trybie nauki zdalnej* – podaje jako przykład transformacji pracy Autonomicznej Organizacji Niekomercyjnej „Rodzina dzieciom” (АНО «Семья детям») jej dyrektor Larisa Buczelnikowa¹².

Za podsumowanie tej formy mobilizacji społecznej przejawiającej się w uczestnictwie obywateli posłużyć może fakt, iż równocześnie z dotychczasowymi działaniami o charakterze stacjonarnym uruchomiono na bardzo szeroką skalę aktywność w świecie wirtualnym. Stało się to możliwe dzięki platformie, która w dobie pandemii koronawirusa zaczęła odgrywać rolę mobilizującą społeczeństwo do oddolnej działalności, czyli internetowi. To właśnie za jego pośrednictwem kształtowane są postawy i prowadzone

¹² Tamże, s. 6.

są akcje prospołeczne. Dzięki niemu też obserwowana jest postępująca socjalizacja społeczno-polityczna, na skutek której odchodzi do lamusa postawa alienacji obywateli wobec działań decydentów. Nowa rzeczywistość dla obywateli rosyjskich stwarza okazję do poznania siebie i określenia relacji z ludźmi i światem. Jest ona podyktowana rozziwem pomiędzy surowymi policyjnymi środkami o zapobiegawczym charakterze a kryzysem wywołanym pandemią.

Obserwowane w różnych krajach oddolne działania w sytuacjach kryzysowych wielokrotnie stają się prawdziwym sprawdzianem dla społeczeństwa obywatelskiego. To właśnie podówczas ujawniają się liczne aktywności o charakterze wolontariackim: część osób rezygnuje z własnych interesów i przychodzi innym, znajdującym się w potrzebie, z pomocą. Odmienną postawę zajmują z kolei ci, którzy w warunkach pogłębiającego się kryzysu widzą dla siebie doskonałą okazję do pomnożenia własnego majątku poprzez choćby podnoszenie cen artykułów pierwszej potrzeby lub towarów deficytowych. Tak też jest w dobie pandemii COVID-19 w Rosji.

Za konkluzję posłużyć może stwierdzenie, że kryzys okołopandemiczny przyniósł dla pozarządowego sektora niekomercyjnego zmianę w funkcjonowaniu poszczególnych formacji społecznych: organizacje, które działały sprawnie, wykorzystały okoliczności do wzmocnienia swojej pozycji; natomiast te, które nie mogły pochwalić się skutecznością zarządzania i efektywnością działań, uległy dalszemu osłabieniu, a w konsekwencji likwidacji. Znajduje to swoje potwierdzenie w raporcie dotyczącym wpływu COVID-19 na działalność filantropijną i trzeci sektor w Rosji w dobie pandemii. Zdaniem analityków diagnozujących tę formę zaangażowania społecznego, *dostłownie w jeden dzień skoczyliśmy w inny świat, w którym działają inne narzędzia. Ta sytuacja zmusza nas do analizy, dokąd idziemy, w tym w sferze społecznej, ekonomii itp. To bardzo trudne doświadczenie i na pewno odbędzie się odsiew i część organizacji niekomercyjnych po prostu zniknie. Reszta będzie musiała zmienić swoją strategię, bo czas, kiedy biznes oferował pieniądze na organizacje non profit – ich profesjonalne usługi, skończył się* – stwierdził Walerij Basai. *Pojawił się nowy etap funkcjonowania organizacji pozarządowego sektora niekomercyjnego, trzeba się zreformować i poszukać nowych partnerów*¹³.

Z powyższego jednoznacznie wynika, że powszechny stał się rodzaj aktywności obywatelskiej, ukierunkowanej na niesienie wzajemnej pomocy. Prócz zaangażowania wolontariuszy w działania w ramach organizacji społecznych aktywną postawę zaczęły przyjmować pojedyncze osoby, nigdzie niezrzeszone. Ogłoszenia o chęci pomocy pojawiają się codziennie w grupach zrzeszających mieszkańców dzielnic na portalach społecznościowych, gdzie oferują oni nieodpłatne usługi osobom, które dobrowolnie poddały się samoizolacji. Grupą objętą specjalną opieką wolontariuszy są osoby starsze. Sąsiedzi są gotowi przynieść jedzenie, wynieść śmieci i wyprowadzić psa na spacer. Ludzie blisko siebie mieszkający dzielą się lekarstwami i maseczkami ochronnymi. Nie handlują, ale dzielą się tym, co mają.

Chociaż nie jest to zachowanie obserwowane na co dzień, to jednak nie jest też czymś zgoła nowym: zawsze w obliczu narastającego zagrożenia decydującymi

¹³ Tamże, s. 7.

okazywały się istniejące więzi społeczne, dzięki którym następowała mobilizacja społeczeństwa. Tak było również w sytuacji pandemii. Okazywana wzajemna pomoc została dostrzeżona jako skuteczna metoda niesienia wsparcia potrzebującym. Stąd także władze państwowe coraz częściej odwoływały się do przyjmowania postaw „wzajemnej pomocy”.

Okolicznością wspomagającą taką formę aktywności społecznej jest fakt, iż *państwo, jak to miało miejsce uprzednio, nie stoi nad głowami ludzi, dzierżąc w rękach miecz Damoklesa; możliwe staje się dostrzeżenie w całej rozciągłości tych, których jesteśmy sąsiadami. Kiedy działania będą dyktowane przez sumienie, nie strach, nastąpi zbliżenie do siebie ludzi. Jak wszędzie jednak zdarzają się malkontenci, którzy czekają biernie, aż ktoś lub coś (w tym przypadku państwo) wyrezy ich w podejmowaniu decyzji i wskazywaniu, czym winni się zająć¹⁴.*

Innym przykładem realizacji w praktyce postulatów partycypacji obywatelskiej były organizowane bardziej lub mniej spontanicznie, ale zawsze w odpowiedzi na przypadki naruszania prawa przez struktury państwowe, liczne akcje protestacyjne. W warunkach rozprzestrzeniania się wirusa COVID-19 w Rosji obywatele rosyjscy w sytuacji jaskrawego łamania prawa przez władze rosyjskie, zgodnie z zasadami obowiązującymi w dobie pandemii i przy zachowaniu wszelkich wymogów (maski, rękawiczki, dystans), zdecydowali się wyjść na ulice i wyrazić w ten sposób swój protest. Były to sytuacje, w których posługiwano się mieszanymi formami wymiany informacji, wyrażania swojego niezadowolenia czy wręcz sprzeciwu: zarówno poprzez wykorzystywanie social mediów, jak i tradycyjnych, stacjonarnych form nieposłuszeństwa obywatelskiego. W ten sposób również realizowano zasadę odnoszącą się do uczestnictwa w życiu społeczno-politycznym.

W warunkach obowiązujących obostrzeń okołopandemicznych zdecydowano się na organizowanie pikiet jednoosobowych. Innym, równie ważkim powodem wyboru takiej, a nie innej formy protestu był zakaz organizowania demonstracji czy zgromadzeń publicznych, wprowadzony w życie na mocy nowelizacji ustawy federalnej o zgromadzeniach, mityngach, demonstracjach, marszach i pikietach z dnia 30 grudnia 2020 r. Na mocy tychże przepisów faktycznie zlikwidowaniu uległa wolność zgromadzeń w Rosji. Chociaż możliwość organizacji wszelkich form publicznego protestu nie została zakazana, to jednak w myśl obowiązującego prawa od tej pory miała być uzależniona od uprzedniej zgody urzędników i drobiazgowo reglamentowana¹⁵.

Jedną z wielu takich akcji, które miały zwrócić uwagę zarówno na brutalność policji, jak i powszechnie widoczną i odczuwalną niesprawiedliwość, stała się zorganizowana w Moskwie demonstracja pod hasłem «*Russian lives matter*» („жизни россиян имеют значение”). Bezpośrednią przyczyną wyjścia na ulice mieszkańców Moskwy była sprawa zabójstwa przez członków Rossgwardii mieszkańca Jekaterynburga 27-letniego

¹⁴ E. Кондратьева, *Коронавирус выработает в россиянах гражданское общество*, [online] <https://vz.ru/society/2020/3/18/1029547.html>, 10 V 2021.

¹⁵ *Федеральный закон „О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях” от 19.06.2004 N 54-ФЗ (последняя редакция)*, [online] http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_48103/, 10 V 2021.

Władimira Tauszkanowa¹⁶. Jednoosobowe pikiety zostały zorganizowane z zachowaniem wszelkich obostrzeń pandemicznych. Aby zainicjowana przez moskiewskich aktywistów skala protestu osiągnęła jak największy zasięg, posłużono się m.in. Twitterem, udostępniając za jego pomocą apel w postaci hashtagu #*RussianLivesMatter*¹⁷. Odpowiedzią na te oddolne działania obywatelskie stały się liczne zatrzymania, a następnie aresztowania protestujących¹⁸.

Instytucjonalnie za tą formą protestu stały dwie struktury. Jednak z nich to Libertariańska Partia Rosji, druga natomiast – Ogólnorosyjskie Stowarzyszenie „Społeczeństwo Obywatelskie” (*Общероссийское Движение «Гражданское общество»*)¹⁹. Zrzeszeni w tych organizacjach obywatele, wzorując się na podobnych akcjach, które organizowane były w USA pod hasłem „*Black Lives Matter*”, w rzeczywistości rosyjskiej odbywały się z jego rosyjskim odpowiednikiem: «*Russian lives matter*». W Federacji Rosyjskiej hasło to stało się mottem ruchu społecznego, sprzeciwiającego się dotychczasowym praktykom podejmowanym w stosunku do obywateli. Wielu z protestujących miało nadzieję, że ta postawa oburzenia społecznego przekuje się w praktyce na wprowadzenie przez decydentów takich rozwiązań prawnych, które nie tylko uniemożliwią podobne zachowania ze strony przedstawicieli struktur siłowych względem obywateli, lecz położą im kres. Niestety, rzeczywistość okazała się inna. Rządzący nie zamierzali z niczego się wycofywać, argumentując swoje stanowisko w pierwszej kolejności kryzysem wywołanym przez pandemię, co oznaczało działalność o podwyższonej konieczności. Obrany ostry kurs rządzących wynikał z niepokoju rządzących, wywołanego także kryzysem gospodarczym, niekorzystnymi trendami w nastrojach społecznych, a także zmniejszającym się wpływem propagandy państwowej na obywateli.

Złośliwość losu wobec akcji społecznej #*RussianLivesMatter* polegała w tym przypadku na tym, że chociaż słuszny był w swych założeniach ruch społecznego oburzenia wobec brutalności policji, to w praktyce nie uzyskał poparcia ze strony politycznych przeciwników rządów Putina. Liczni przedstawiciele opozycji politycznej w tym oddolnym ruchu nie tylko nie dostrzegali szansy na wyrażanie publicznego sprzeciwu wobec takich praktyk, które nie należały do rzadkości w rzeczywistości rosyjskiej, lecz przyszli w sukurs oficjalnej propagandzie państwowej, która działając w starym stylu, na kanwie wydarzeń w Stanach Zjednoczonych, piętnowała władze USA za rasizm i nieudolność zarządzania państwem. W konsekwencji postawa ta skutkowałą przegapieniem przez opozycję rosyjską realnej szansy na zbudowanie ponadnarodowej solidarności przeciwko brutalności policji²⁰.

¹⁶ А. Лукманов, А. Гусельников, *Мужчина, убитый в Екатеринбурге Росгвардией, был брокером*, [online] <https://ura.news/news/1052434657>, 22 V 2021.

¹⁷ #*RussianLivesMatter*, [online] <https://twitter.com/hashtag/Russianlivesmatter?f=live>, 22 V 2021.

¹⁸ *В Москве десятки человек задержаны на пикетах против полицейского насилия*, [online] https://19rus.info/index.php/vlast-i-politika/item/129064-v-moskve-desyatki-chelovek-zaderzhany-na-piketakh-protiv-politseyskogo-nasilija?template=ia2020&is_preview=on, 22 V 2021.

¹⁹ *Общероссийское Движение «Гражданское общество»*, [online] <https://civsoc.net/>, 26 VI 2021.

²⁰ K.S. Julian-Varnon, *The Curious Case of 'Russian Lives Matter'*, [online] <https://foreignpolicy.com/2020/07/11/the-curious-case-of-russian-lives-matter/>, 21 XI 2021.

Również kwestie obostrzeń pandemicznych zostały zepchnięte daleko na margines społecznego zainteresowania. O ile decyzje ani instytucji krajowych, ani zagranicznych, określające granice obostrzeń niezbędne w czasie pandemii²¹, w trakcie tłumienia demonstracji nie miały żadnego zastosowania w odniesieniu do osób aresztowanych przez struktury siłowników, o tyle na ich podstawie władze rosyjskie zakazały organizowania imprez masowych²². Dlatego też decyzje o organizacji jednoosobowych demonstracji wydawały się organizatorom akcji #RussianLivesMatter trafione, albowiem przepisy dotyczące obostrzeń wobec takich form aktywności obywatelskiej nie znajdowały zastosowania.

W sprawie samoorganizowania się obywateli w postaci uczestnictwa w jednoosobowych pikietach w dobie pandemii wirusa SARS-CoV-2 zabrała głos Międzynarodowa Grupa Obrony Praw Człowieka „AGORA” (*Международная правозащитная группа «Агора»*)²³. W sporządzonym raporcie *«Апология протеста»* zwróciła uwagę na kilka ważkich w tym temacie kwestii. Po pierwsze, niektóre ograniczenia mają na celu „neutralizację” pokojowego protestu obywatelskiego, a nie rzeczywistą ochronę obywateli przed koronawirusem. Podstawę prawną dla takiego działania władz stanowią ograniczenia wprowadzone na mocy artykułu 20.2 w zakresie naruszania ustalonego porządku organizacji lub organizowania spotkań, wieców, demonstracji, procesji lub pikiet Kodeksu Wykroczeń Administracyjnych RF²⁴. Po drugie, chociaż z prawnego punktu widzenia nawet w warunkach deklarowanych reżimów o podwyższonej gotowości zgromadzenia, wiece, pikiety nie mogą być zakazane, w rzeczywistości rosyjskiej w dobie pandemii taka forma protestu została uznana za naruszenie reżimu samoizolacji. Po zniesieniu ograniczeń kwarantanny władze zaczęły uważać go za zagrożenie dla zdrowia i dobrostanu sanitarno-epidemiologicznego ludności. Po trzecie, walka z koronawirusem jest nadal wykorzystywana do wywierania nacisków i nielegalnego przetrzymywania aktywistów obywatelskich i działaczy politycznych, którzy biorą udział w pokojowych, jednoosobowych pikietach. Służą temu odpowiednie zapisy Kodeksu Wykroczeń Administracyjnych RF: wspomniany uprzednio artykuł 20.2 oraz artykuł 20.6.1 w zakresie nieprzestrzegania zasad postępowania w sytuacjach nadzwyczajnych lub groźby ich wystąpienia. W zależności od potrzeby ich stosowanie zależy od dość samowolnego podejścia: można w stosunku do protestujących stosować ich zapisy tak oddzielnie, jak i łącznie. W sukurs rozwiązaniom Kodeksu przychodzą odpowiednie

²¹ *Рекомендации для населения в отношении инфекции, вызванной новым коронавирусом (COVID-19)*, [online] <https://www.who.int/ru/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>, 22 V 2021.

²² *Постановление Главного государственного санитарного врача Российской Федерации от 13.03.2020 № 6 «О дополнительных мерах по снижению рисков распространения COVID-2019»*, [online] <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202003170005>, 22 V 2021.

²³ *Международная правозащитная группа «Агора»*, [online] <https://agora.legal/>, 26 VI 2021; na temat organizacji zob. *«Юридический кабинет Андрея Суворова»*, [online] <https://suvorov.legal/agora/>, 26 VI 2021.

²⁴ *«Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях» от 30.12.2001 N 195-ФЗ (ред. от 30.04.2021, с изм. от 17.05.2021)*, [online] http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/, 22 V 2021.

przepisy obowiązujące w poszczególnych podmiotach FR. Jednocześnie praktyka pokazuje, że większość naruszeń jest przypisywana tylko na podstawie artykułu 20.6.1 Kodeksu Wykroczeń Administracyjnych RF. W konkluzji prawnicy „Agory” stwierdzają, że *obecna praktyka w Rosji posługiwania się przepisami regulującymi życie społeczno-polityczne w dobie pandemii pokazuje, że pewne środki i ograniczenia nie mają nic wspólnego z rzeczywistą walką z rozprzestrzenianiem się choroby, ale mają na celu ochłodzenie i zneutralizowanie pokojowego protestu obywatelskiego*²⁵.

IV

Uczestnictwo społeczne w dobie pandemii COVID-19 w Federacji Rosyjskiej zostało ograniczone m.in. ze względu na bezpieczeństwo zdrowotne. Innym czynnikiem bezpośrednio oddziałującym na partycypację obywatelską była świadoma polityka decydentów, ukierunkowana na zniechęcenie obywateli do angażowania się w różnego rodzaju aktywności, które znajdują się poza kontrolą państwa.

O ile działalność organizacji pozarządowego sektora niekomercyjnego w Rosji o nachyleniu społecznym, tzw. SONKO (społecznie zorientowane organizacje niekomercyjne), była nie tylko wspierana w różnorodnej formie przez państwo, o tyle te spośród formacji społecznych, które zostały uznane za wrogie, musiały liczyć się z licznymi utrudnieniami natury nie tylko administracyjnej, lecz także na gruncie prawa karnoskarbowego. Stąd też stosunek do uczestnictwa obywateli w pracach tychże struktur trzeciego sektora był wypadkową stosunku władz do samych organizacji. Nie pomagały kolejne wydawane przez rządzących przepisy prawne o jednoznacznie represyjnym charakterze. Ta postawa obywatelska nie została złamana.

Na kursie uznanym przez decydentów za niepożądany znalazły się także nieformalne akcje organizowane z reguły spontanicznie, na skutek naruszania praw obywatelskich przez struktury państwowe. Mimo groźących sankcji, zakazów, obostrzeń ta forma partycypacji nie tylko nie została ograniczona, ale wręcz przeciwnie – zyskała na ostrości. O tym fakcie dobitnie mogli przekonać się decydenci na samym początku 2021 r., kiedy to na skutek aresztowania Aleksieja Nawalnego na ulice wielu rosyjskich miast wyszli obywatele, głośno krytykując zachowania władz rosyjskich.

Kolejna forma uczestnictwa społecznego, która została zaobserwowana w dobie kryzysu okołopandemicznego, odnosiła się do indywidualnego zaangażowania na rzecz potrzebujących. Z własnej woli, z pragnienia niesienia pomocy potrzebującym czy też wskutek odruchów sumienia obywatele rosyjscy udzielali wsparcia tym wszystkim, którzy tego potrzebowali. W pierwszej kolejności odnosiło się to do najbliższej rodziny, sąsiadów, przyjaciół, lecz z biegiem czasu oraz następowaniem drugiej i kolejnych fal pandemii zaczęło się rozszerzać, przyjmując niejednokrotnie formę o wiele szerszej akcji pomocowej.

²⁵ Доклад Аналогову помощи, [online] https://www.agora.legal/fs/a_delo2doc/203_file_.pdf, 22 V 2021.

Aktywność na tym polu, przekładająca się również na zainteresowanie tak rozumianej partycypacji, dała się zauważyć w postaci zmiany strategii funkcjonowania sektora społecznego w Rosji. Wymuszanie dotychczasowych zasad, obowiązujących w okresie przedpandemicznym, przyniosło nie tylko likwidację części z nich, lecz także dało asumpt do rozwinięcia skrzydeł innym formacjom społecznym. Dzięki takiej woli w stronę aktywności w internecie organizacje pozarządowe uruchomiły dodatkowe siły na rzecz nie tylko pozyskiwania w odmienny sposób zasobów finansowych, nawiązywania kontaktów z nowymi partnerami (nie tylko reprezentującymi sektor rządowy, lecz także komercyjny) i ich podtrzymywania. Potrafiły również dotrzeć przy wsparciu także innych osób, nie zawsze wolontariuszy – członków owych organizacji – do wielu osób czy grup społecznych wymagających pomocy. Upublicznianie akcji pomocowych w internecie skutkowało zwiększeniem zaangażowania znacznie większej liczby obywateli, którzy gotowi byli przyjść z pomocą znajdującym się w potrzebie osobom.

Zmiana, która dokonała się w sposobie funkcjonowania nie tylko struktur pozarządowego sektora niekomercyjnego oraz nieformalnych akcji, lecz także samych obywateli, pozwala stwierdzić, że doświadczenia roku 2020 wywołane przez rozprzestrzeniający się koronawirus, wspólnie z innymi równoległymi procesami, raz na zawsze zmieniły oblicze dotychczasowej polityki wewnętrznej władz Federacji Rosyjskiej. Weryfikacji uległ także stosunek decydentów do tworzących oddolne struktury społeczne obywateli, którzy w coraz większym stopniu zaczęli poczuwać się do odpowiedzialności za własne życie. Podyktowane to było w wielu przypadkach niemożnością sprostanienia wyzwaniom kryzysu okołopandemicznego. Odgórnie kontrolowane uczestnictwo społeczne stało się postulatem niemożliwym do zrealizowania. Pozostawieni w zdecydowanej większości obywatele bez wsparcia ze strony państwa, które miało czuwać nad ich dobrostanem i bezpieczeństwem, zaczęli wykazywać postawy prospołeczne. Zmianie uległ także stosunek samych obywateli do funkcji i zadań, które dotychczas leżały w gestii struktur sektora rządowego. Można skonstatować, że doświadczenie pandemii COVID-19 przekuje się na sposób postrzegania samych siebie. Poczucie podmiotowości i sprawstwa skutkować będzie zwiększeniem zaangażowania w życie społeczno-polityczne. W związku z tym obywatele Federacji Rosyjskiej w sposób jawny będą od tej chwili dochodzić własnych praw i rozszerzać kontrolę społeczną nad strukturami państwowymi w realizacji zadań prospołecznych wynikających z nadanych im funkcji.

BIBLIOGRAFIA

- Analitičeskij Doklad «Vliânie COVID-19 na blagotvoritel'nost' i nekommerčeskij sektor»*, Ekaterinburg 2020.
- Doklad Apologii protesta*, [online] https://www.agora.legal/fs/a_delo2doc/203_file_.pdf.
- Federal'nyj zakon „O sobraniâh, mitingah, demonstraciâh, šestviâh i piketirovaniâh” ot 19.06.2004 N 54-FZ (poslednââ redakciâ)*, [online] http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_48103/.

- Garlicki J., *Partycypacja polityczna*, [w:] *Encyklopedia politologii*, red. M. Żmigrodzki, t. 1: *Pojęcia, teorie i metody*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Warszawa 2016.
- Grudcyna L.Ū., Petrov S.M., *Vlast' i graždanskoe obšestvo v Rossii: vzaimodejstvie i protivorečie*, „Administrativnoe i municpal'noe pravo” 2012, nr 1.
- Jach A., *Pozarządowy sektor niekomercyjny w Rosji w latach 2000-2018. Osobliwości funkcjonowania. The Non-Governmental, Non-Commercial Sector in Russia in 2000-2018: Peculiarities of Functioning. Неправительственный некоммерческий сектор в России в 2000-2018 гг. Особенности функционирования*, Kraków 2019.
- Julian-Varnon K.S., *The Curious Case of 'Russian Lives Matter'*, [online] <https://foreignpolicy.com/2020/07/11/the-curious-case-of-russian-lives-matter/>, 21 XI 2021.
- Każmierczak T., *Partycypacja publiczna. Pojęcie, ramy teoretyczne*, [w:] *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnoty lokalnej*, red. A. Olech, Warszawa 2011.
- „Kodeks Rossijskoj Federacii ob administrativnyh pravonarušeniáh” ot 30.12.2001 N 195-FZ (red. ot 30.04.2021, s izm. ot 17.05.2021), [online] http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661.
- Kolesnikova N.A., Rábova E.L., *Graždanskoe obšestvo v sovremennoj Rossii*, Moskva 2016.
- Kondrat'eva E., *Koronavirus vyrabotaet v rossiánah graždanskoe obšestvo*, [online] <https://vz.ru/society/2020/3/18/1029547.html>.
- Konstituciá Rossijskoj Federacii (Prináta vsenarodnym gosolosovaniem 12 dekabrá 1993 goda s izmeneniami, odobrennymi v hode obšerossijskogo gosolovaniá 1 iúlá 2020 goda)*, [online] <http://constitutionrf.ru/constitutionrf.pdf>.
- Lukmanov A., Guseľnikov A., *Mužčina, ubityj v Ekaterinburge Rosgvardiej, byl brokerom*, [online] <https://ura.news/news/1052434657>.
- Meždunarodnáá pravozaišitnáá gruppa «Agora»*, [online] <https://agora.legal/>.
- Obšerossijskoe Dviženie «Graždanskoe obšestvo»*, [online] <https://civsoc.net/>.
- Pawłowska A., *Spoleczeństwo obywatelskie*, [w:] *Encyklopedia politologii*, red. M. Żmigrodzki, t. 1: *Pojęcia, teoria i metody*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Warszawa 2016.
- Postanovlenie Glavnogo gosudarstvennogo sanitarnogo vrača Rossijskoj Federacii ot 13.03.2020 № 6 «O dopolnitel'nyh merah po sniženiu riskov rasprostraneniá COVID-2019»*, [online] <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202003170005>.
- Rekomendacii dlá naseleniá v otnošenii infekcii, vyzvannoj novym koronavirusom (COVID-19)*, [online] <https://www.who.int/ru/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>.
- #RussianLivesMatter*, [online] <https://twitter.com/hashtag/Russianlivesmatter?f=live>, 22 V 2021.
- „Ūridičeskij kabinet Andreá Suvorova”, [online] <https://suvorov.legal/agora/>.
- V Moskve desátki čelovek zaderžany na piketah protiv policejskogo nasiliá*, [online] https://19rus.info/index.php/vlast-i-politika/item/129064-v-moskve-desyatki-chelovek-zaderzhany-na-piketakh-protiv-politsejskogo-nasiliya?template=ia2020&is_preview=on.
- Аналитический Доклад «Влияние COVID-19 на благотворительность и некоммерческий сектор»*, Екатеринбург 2020.
- В Москве десятки человек задержаны на пикетах против полицейского насилия*, [online] https://19rus.info/index.php/vlast-i-politika/item/129064-v-moskve-desyatki-chelovek-zaderzhany-na-piketakh-protiv-politsejskogo-nasiliya?template=ia2020&is_preview=on.

- Грудцына Л.Ю., Петров С.М., *Власть и гражданское общество в России: взаимодействие и противоречие*, «Административное и муниципальное право» 2012, nr 1.
- Доклад Апологии протеста*, [online] https://www.agora.legal/fs/a_delo2doc/203_file_.pdf.
- „Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях” от 30.12.2001 N 195-ФЗ (ред. от 30.04.2021, с изм. от 17.05.2021), [online] http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661.
- Колесникова Н.А., Рябова Е.Л., *Гражданское общество в современной России*, Москва 2016.
- Кондратьева Е., *Коронавирус выработает в россиянах гражданское общество*, [online] <https://vz.ru/society/2020/3/18/1029547.html>.
- Конституция Российской Федерации (Принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 года с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 1 июля 2020 года)*, [online] <http://constitutionrf.ru/constitutionrf.pdf>.
- Лукманов А., Гусельников А., *Мужчина, убитый в Екатеринбурге Росгвардией, был брокером*, [online] <https://ura.news/news/1052434657>.
- Международная правозащитная группа «Агора»*, [online] <https://agora.legal/>.
- Общероссийское Движение «Гражданское общество»*, [online] <https://civsoc.net/>.
- Постановление Главного государственного санитарного врача Российской Федерации от 13.03.2020 № 6 «О дополнительных мерах по снижению рисков распространения COVID-2019»*, [online] <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202003170005>.
- Рекомендации для населения в отношении инфекции, вызванной новым коронавирусом (COVID-19)*, [online] <https://www.who.int/ru/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>.
- Федеральный закон „О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях” от 19.06.2004 N 54-ФЗ (последняя редакция)*, [online] http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_48103/.
- „Юридический кабинет Андрея Суворова”, [online] <https://suvorov.legal/agora/>.

Anna JACH – doktor habilitowany w obszarze nauk o polityce i administracji, historyk, adiunkt w Katedrze Badań nad Obszarem Eurazjatyckim w Instytucie Rosji i Europy Wschodniej na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ. Specjalizuje się w historii XX i XXI w., ze szczególnym uwzględnieniem historii ZSRR i Rosji, stosunków polsko-rosyjskich, transformacji ustrojowej oraz funkcjonowania pozarządowego sektora niekomercyjnego i społeczeństwa obywatelskiego w Rosji.